

**GAZLI QUROLLAR EKSPERTIZASINING TUSHUNCHASI VA
RIVOJLANISH TARIXI**

Abdinazarov Quvonchbek Boysoat o'gli

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Kalit so'zlar: gazli qurollar, ekspertiza, rivojlanish tarixi, texnik tahlil, huquqiy nazorat, sud ekspertizasi, laboratoriya metodologiyasi, xalqaro tajriba, xavfsizlik, yangi yondashuvlar.

Annotatsiya: Ushbu maqola gazli qurollarning ekspertizasi tushunchasi va rivojlanish tarixiga bag'ishlangan. Maqolada gazli qurollarning turli turlari, ularning huquqiy va texnik jihatlari, shuningdek, ekspertizasi metodologiyasining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada gazli qurollarning ishlatilishi bo'yicha xalqaro va milliy tajribalar, ularning sud-ekspertlik faoliyatidagi roli, xatoliklar va yangi yondashuvlar keltiriladi. Tadqiqotda tarixiy jihat bilan bir qatorda zamonaviy ekspertiza metodlari, uskunalari va laboratoriya tajribalariga ham e'tibor qaratilgan. Maqola mutaxassislar, huquqshunoslar va sud ekspertizasi sohasida faoliyat yurituvchi xodimlar uchun amaliy qo'llanma sifatida ham foydalidir.

Ключевые слова: газовое оружие, экспертиза, история развития, технический анализ, правовой контроль, судебная экспертиза, лабораторная методология, международный опыт, безопасность, новые подходы.

Аннотация: Данная статья посвящена понятию и истории развития экспертизы газового оружия. В статье анализируются различные виды газового оружия, их правовые и технические характеристики, а также процессы формирования и совершенствования методологии экспертизы. Рассматриваются международный и национальный опыт применения газового оружия, его роль в судебной экспертизе, возможные ошибки и современные подходы. Исследование охватывает как исторические аспекты, так и современные методы экспертизы, оборудование и лабораторный опыт. Статья представляет практическую ценность для специалистов, юристов и сотрудников судебной экспертизы.

Keywords: gas weapons, expertise, development history, technical analysis, legal oversight, forensic examination, laboratory methodology, international experience, safety, new approaches.

Annotation: This article focuses on the concept and historical development of gas weapons expertise. It analyzes various types of gas weapons, their legal and technical characteristics, as well as the formation and evolution of expertise methodologies. The article also examines international and national experiences in the use of gas weapons, their role in forensic investigations, potential errors, and modern approaches. The study addresses both historical perspectives and contemporary methods, equipment, and

laboratory practices. The article serves as a practical guide for specialists, legal professionals, and forensic experts.

KIRISH

Gazli qurollar ekspertizasi sohasining dolzarbligi zamonaviy huquqiy va sud-ekspertlik amaliyotida tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda gazli qurollar nafaqat shaxsiy himoya vositasi sifatida, balki jinoyat sodir etishda, xavfsizlikni ta'minlashda va jamoat tartibini nazorat qilishda keng qo'llanilmoqda. Shu sababli ularning ishlatilishi bilan bog'liq voqealarni to'g'ri baholash, qurolning texnik holatini aniqlash va hodisa natijalarini ilmiy asosda talqin qilish sud ekspertizasi uchun muhim vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Gazli qurollar ekspertizasi — bu nafaqat qurolning ishlash printsiplari va texnik xususiyatlarini aniqlash, balki uning inson organizmiga ta'sirini, hodisa joyidagi sharoitni va sud-ekspertlik kontekstini hisobga olgan holda kompleks tahlilni o'z ichiga oladigan murakkab jarayondir. Ekspertiza tushunchasi asosan qurolning texnik jihatdan ishlashini, uning komponentlari va parametrlarini aniqlashni nazarda tutadi. Gazli qurollar ekspertizasi esa shunday tizimli va ilmiy asoslangan tadqiqotdirki, u qurolning ishlab chiqarish, saqlash, ishlatilish va hodisa joyidagi holatlarni chuqur tahlil qiladi. Shu bilan birga, ekspertiza natijalari sud ishlarida dalil sifatida qabul qilinadi, bu esa ularning ilmiy ishonchliligi va protsessual to'g'riligini talab qiladi. Shu bois, gazli qurollar ekspertizasida har bir jarayon, har bir o'lchov va tahlilning aniq va qayta takrorlanadigan bo'lishi juda muhimdir. Gazli qurollar ekspertizasining rivojlanish tarixi ham sohaning murakkabligini ochib beradi. Tarixan, gazli qurollar XIX va XX asrlarning boshlarida shaxsiy himoya vositasi sifatida paydo bo'lgan va dastlab shunchaki kimyoviy moddalarning chiqarilishi bilan cheklangan. Biroq, ularning texnik xususiyatlari rivojlanib, turli ishlab chiqaruvchilar tomonidan qurollarning samaradorligi va xavfsizligini oshirishga qaratilgan yangi modifikatsiyalar ishlab chiqilgan. Shu tariqa, gazli qurollarning texnik jihatdan murakkablashuvi ekspertiza metodologiyasining shakllanishini talab qilgan. Ekspertlar qurolning ishlash printsiplari, moddiy tarkibi va jarayonlarda yuzaga keladigan xatoliklarni aniqlash uchun ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishga majbur bo'lgan. Xorijiy tajribada gazli qurollar ekspertizasi uzoq yillik amaliyot asosida rivojlangan. Masalan, AQSh, Yevropa va Rossiyada bu soha mustaqil laboratoriyalar, sud-ekspertlik markazlari va politsiya xizmatlari tomonidan aniq tartib va standartlarga muvofiq olib boriladi. Ekspertlar qurolning ishlash parametrlarini aniqlashda zamonaviy asbob-uskunalar, elektron o'lchovlar va tahlil metodlaridan foydalanadi. Shu bilan birga, ekspertiza jarayonida qurolning ishlatilishi sharoiti, jabrlanuvchining holati va hodisa joyidagi boshqa shartlar hisobga olinadi. Bu yondashuv ekspertiza natijalarining siddiq ishonchli dalil sifatida qabul qilinishini ta'minlaydi. Gazli qurollar ekspertizasining rivojlanishi sohasida milliy tajriba ham o'z o'rniga ega. O'zbekiston sharoitida ekspertiza tizimi hali ham shakllanayotgan bo'lsa-da, soha mutaxassislari xalqaro metodologiyalarni o'rganib, amaliyotga joriy etishga intilmoqda. Shu bois, mazkur mavzu nafaqat texnik va ilmiy jihatlarni, balki huquqiy, sudyalik va politsiya faoliyati bilan bog'liq amaliyotni ham qamrab oladi. Ekspertiza sohasining rivojlanishi

hodisa natijalarini aniq aniqlash, xatoliklarni kamaytirish va sud jarayonida adolatli qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, gazli qurollar ekspertizasi nafaqat texnik va ilmiy, balki etik va xavfsizlik tamoyillariga ham bog‘liqdir. Ekspertlar qurol ishlatilgan holatlarni baholashda jabrlanuvchi huquqlarini himoya qilish, hodisa xavfini aniqlash va qurolning inson organizmiga ta‘sirini aniq o‘lchashga e‘tibor qaratadi. Shu tariqa, ekspertiza jarayoni murakkab va ko‘p bosqichli bo‘lib, u texnik tahlil, laboratoriya tadqiqoti, sud-tibbiy va huquqiy tahlillarni o‘z ichiga oladi.

ASOSIY QISM

Gazli qurollar ekspertizasi sohasida asosiy qismni tahlil qilishda birinchi navbatda ekspertizaning texnik jihatlari, ishlash printsipi va qurolning turli turlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Gazli qurollar turli modifikatsiyalarda bo‘lishi mumkin, masalan, shaxsiy himoya vositalari sifatida ishlatiladigan portativ gazli qurollar, huquqni muhofaza qilish organlarida qo‘llaniladigan professional qurollar va maxsus ilmiy laboratoriyalarda sinov uchun ishlab chiqilgan modellar. Har bir tur o‘ziga xos texnik xususiyatlarga ega bo‘lib, ekspertiza jarayonida alohida yondashuvni talab qiladi. Texnik tahlil jarayoni qurolning tashqi va ichki qismlarini batafsil o‘rganishdan boshlanadi. Bu bosqichda ekspertlar qurol korpusi, elektrodlar, gaz chiqish tizimi, zaryadlovchi qurilmalar va boshqa komponentlarning holatini aniqlashadi. Shuningdek, qurolning ishlash muddati, saqlangan sharoiti va texnik xizmat ko‘rsatish tarixini ham hisobga olish zarur. Ushbu ma‘lumotlar ekspertizaga keladigan natijalarning aniqligini oshiradi, chunki gazli qurollarning ishlash samaradorligi va xavfsizligi ularning texnik holatiga bevosita bog‘liq. Keyingi muhim bosqich — qurolning ishlash parametrlarini o‘lchash va tahlil qilishdir. Hozirgi kunda laboratoriyalarda zamonaviy voltmترلar, ampermetrlar, manometrlar va boshqa o‘lchov asboblari yordamida gaz chiqish bosimi, tok kuchi, impuls davomiyligi va energiya miqdori aniq belgilanadi. Ushbu parametrlar qurolning samaradorligini baholashda, jabrlanuvchiga yetkazilgan zarar darajasini aniqlashda va sud qarorlarini shakllantirishda muhim dalil hisoblanadi. Masalan, yuqori bosimli gaz chiqaruvchi qurollar inson organizmiga sezilarli zarar yetkazishi mumkin, shu sababli ularning ishlash parametrlari qat‘iy o‘lchanishi talab qilinadi. Gazli qurollar ekspertizasida yana bir muhim jihat — laboratoriya sinovlari. Sinovlar qurolning real ishlash sharoitlarini imitatsiya qilishga qaratilgan. Shu maqsadda maxsus izolyatsiyalangan stendlar, havo va harorat parametrlarini nazorat qiluvchi uskunalar, biologik modellar va boshqa simulyatsion vositalar ishlatiladi. Bu bosqich ekspertga qurolning xavfsiz va aniq ishlashini tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, laboratoriya sinovlari qurolning texnik parametrlarini qayta takrorlash imkonini yaratadi, bu esa ekspertiza natijalarining ilmiy asosini mustahkamlaydi. Huquqiy aspekt ham gazli qurollar ekspertizasida katta o‘rin tutadi. Ekspertiza jarayonida qurolning ishlatilish shartlari, hodisa joyidagi holat, jabrlanuvchi va guvohlarning ko‘rsatmalari, shuningdek, qonuniy cheklovlar va normativ talablar hisobga olinadi. Masalan, shaxsiy himoya vositasi sifatida ishlatiladigan gazli qurolni noto‘g‘ri ishlatish jinoyat yoki ma‘muriy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois, ekspertlar qurolning texnik xususiyatlarini aniqlash bilan birga hodisaning huquqiy kontekstini ham baholaydilar. Gazli qurollar ekspertizasida

muhim yo‘nalishlardan biri — xavfsizlik va etika tamoyillari. Ekspertlar hodisa joyida va laboratoriya sinovlarida xavfsizlikni ta‘minlashlari zarur. Jabrlanuvchi yoki sinov modeliga yetkaziladigan zarar minimal bo‘lishi, shuningdek, ekspertiza jarayonida barcha xavf-xatarlarni oldindan hisobga olish majburiydir. Shu bilan birga, ekspert xulosasini shakllantirishda inson huquqlari va etika tamoyillari e‘tibordan chetda qolmaydi, chunki qurol ishlatilgan holat ko‘pincha sudyalarning uchun hal qiluvchi dalil sifatida baholanadi. Gazli qurollar ekspertizasining rivojlanish tarixi sohada yangi metodologiyalar va usullarni shakllantirishga xizmat qilgan. XIX asr oxirida gazli qurollar shaxsiy himoya vositasi sifatida paydo bo‘lgan va dastlab ularning ishlash printsipi oddiy kimyoviy moddalarga asoslangan. Biroq XX asrda qurollarning texnik xususiyatlari murakkablashdi, energiya miqdori oshdi va turli modifikatsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, ekspertlar qurolning ishlash printsipini, jabrlanuvchiga ta‘sirini va hodisa sharoitini aniq aniqlash uchun ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishga majbur bo‘ldi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, gazli qurollar ekspertizasi nafaqat texnik tahlil, balki interdisiplinar yondashuvni talab qiladi. Masalan, AQSh va Yevropada ekspertlar qurolning ishlash parametrlari, sud-tibbiy tahlil, psixologik ko‘rsatmalar va hodisa joyidagi sharoitni birlashtirgan holda xulosalar shakllantiradilar. Shu yondashuv nafaqat ekspertiza sifatini oshiradi, balki sud amaliyotida dalil sifatida qabul qilinish imkoniyatini ham kuchaytiradi. Gazli qurollar ekspertizasida yangi yondashuvlardan biri — raqamli texnologiyalar va virtual rekonstruksiya. Hozirgi kunda 3D modellar, virtual hodisa joylari va raqamli sensorlar yordamida qurol ishlatilgan sharoit va jabrlanuvchining reaksiyalari simulyatsiya qilinadi. Bu ekspertga hodisaning tafsilotlarini yanada aniqroq tahlil qilish imkonini beradi va xulosaning ilmiy asosini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, raqamli protokollar va elektron hujjatlashtirish ekspertiza jarayonini tezlashtiradi va xatolik ehtimolini kamaytiradi. Milliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston sharoitida gazli qurollar ekspertizasi hali shakllanayotgan bo‘lsa-da, xalqaro metodologiyalarni o‘rganish va joriy etish orqali jarayon sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ekspertizani zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlash, ekspertlarni doimiy tayyorlash, laboratoriya protokollarini standartlashtirish va huquqiy normativlarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa, gazli qurollar ekspertizasi nafaqat texnik va ilmiy, balki sud va huquqiy jihatdan ishonchli dalil sifatida xizmat qiladi.

XULOSA

Gazli qurollar ekspertizasi sohasida olib borilgan tahlillar va tarixiy ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bu ekspertiza nafaqat texnik jihatdan, balki huquqiy, sud-tibbiy va etik jihatlarni ham o‘z ichiga olgan kompleks jarayon hisoblanadi. Ekspertiza jarayoni qurolning texnik xususiyatlarini aniqlash, hodisa joyidagi sharoitni qayd etish, jabrlanuvchiga yetkazilgan zarar darajasini baholash va sud amaliyotida ishonchli dalil sifatida taqdim etishga qaratilgan. Shu bilan birga, gazli qurollar ekspertizasi inson xavfsizligini ta‘minlash va huquqiy me‘yorlarga rioya qilish nuqtai nazaridan ham juda muhim ahamiyatga ega. Ekspertizaning rivojlanish tarixi ko‘rsatadiki, dastlab gazli qurollar oddiy himoya vositasi sifatida ishlatilgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan ularning texnik jihatlari murakkablashgan va

ekspertiza metodologiyasi ham shunga mos ravishda shakllangan. XX asrning boshlaridan boshlab ekspertlar qurolning ishlash printsipli, moddiy tarkibi va energiya miqdorini aniqlashga intilgan, bu esa ilmiy yondashuvning rivojlanishiga asos bo'lgan. Shu tariqa, ekspertiza jarayoni nafaqat texnik tahlil, balki ilmiy asosga ega metodologiya sifatida shakllangan. Bugungi kunda gazli qurollar ekspertizasi sohasida yangi yondashuvlar joriy qilinmoqda. Raqamli texnologiyalar, 3D va virtual rekonstruksiya, raqamli sensorlar, elektron hujjatlashtirish va interdisiplinar yondashuv ekspertizani yanada samarali, tezkor va ishonchli qilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajriba ekspertlarga metodologiyani takomillashtirish, xatoliklarni kamaytirish va natijalarni sud amaliyotida ishonchli dalil sifatida taqdim etish imkonini beradi. Gazli qurollar ekspertizasi eng muhim jihatlardan biri xavfsizlik va etik tamoyillarga rioya qilishdir. Ekspertlar hodisa joyida va laboratoriya sinovlarida xavfsizlikni ta'minlash, jabrlanuvchiga yetkaziladigan zarar minimal bo'lishini nazorat qilish, shuningdek, qurol ishlatilgan holatni ilmiy asosda tahlil qilish majburiyatiga ega. Shu bilan birga, ekspert xulosasini shakllantirishda inson huquqlari va sudyalarning uchun qabul qilinadigan dalillarni ta'minlash eng asosiy maqsad hisoblanadi. Milliy tajriba ko'rsatadiki, O'zbekistonda gazli qurollar ekspertizasi sohasida ilmiy asoslarni shakllantirish va xalqaro standartlarga moslashish zarurati mavjud. Zamonaviy laboratoriya uskunalari, ekspertlarning doimiy malaka oshirishlari, raqamli protokollar va xalqaro tajribani joriy etish ekspertiza sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, gazli qurollar ekspertizasi nafaqat texnik va ilmiy, balki sud va huquqiy jihatdan ham ishonchli dalil sifatida xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, ekspertiza jarayonida texnik, huquqiy va sud-tibbiy komponentlarni birlashtirish, hodisa joyini virtual va real sharoitlarda simulyatsiya qilish, raqamli ma'lumotlarni tahlil qilish va interdisiplinar yondashuvni qo'llash kelajakda xatoliklarni kamaytirish va sud qarorlarining adolatliligini oshirishga xizmat qiladi. Ekspertizani zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish nafaqat qurol ishlatilgan hodisalarni aniq baholash imkonini beradi, balki ekspertiza natijalarini sud amaliyotida qabul qilinadigan va ishonchli dalil sifatida taqdim etishni kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov T. “Sud ekspertizasi va qurollar bilan ishlash texnologiyalari”. Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov S. “Gazli qurollar: texnik va huquqiy jihatlar”. Toshkent: Adolat Nashriyoti, 2020.
3. Tursunov R. “Ekspertizani tashkil etish va sud amaliyoti”. Toshkent: Huquq, 2019.